ՄԱՍԻՍ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ

ՏՆՕՐԻՆ—ԽՄԱԳԻՐ

ՏԻԳՐԱՆ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

49ՐԴ ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 26 — 24 ՅՈՒՆԻՍ 1900

Մասիս շաբաթաթերթի տարեկան բաժանորդագինն է կէս օսմ. ոսկի թէ՛ Կ. Պոլսոյ եւ թէ՛ գաւառներուն համար, կանխիկ: Առտաստանման՝ 12 Ֆրանք: Վեցամսեայ կամ եռամսեայ բաժանորդագրութիւն չընդունուիր: Բաժանորդագրութիւնները կը սկսին ամէն ա կէն:

Մասիս հրապարակ կ'ելլէ ամէն շաբաթ առտու, եւ կը գտնուի Բերայի բոլոր ծխավաճառներուն ու Պահչէ–Դաբուի ջրավաճառներուն խանութները, ինչպէս նաեւ Ղալաթիոյ, Պոլսոյ եւ բոլոր արուարձաններու լրագրավաճառներուն մօվ:

Ձեռքէ կը ծախուի ՀԱՏԸ 40 ՓԱՐԱՅԻ

ՀԱՍՑԷ

درعلیه ادعلغه «ماسیس» غزتهسی ادارهسی

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՄԱՍԻՍ»Ի

Կ. Պոլիս, Ղալաթիա, Նորատունկեան Խան

Rédaction de la Revue MASSIS

Galata, Constantinople

THE GRESHAM

ԿՐԷՇԱՄ

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ Ի ԼՈՆՏՈՆ

1848Ի

Դրամագլուխ եւ երաշխաւորութեան գումար աւելի քան 175,000,000 ֆրանգ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՔ ԷՏՈՒԸՐՏ, ԵՒ ՈՐԴԻ

Ալալըմճի խան, Մէյտանեըգ փողոց, Կ. Պոլիս:

"ԱԼԼԻԱՆՋ"

ԱՊԱՀՈՎԱԴՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (ՃԵՆՈՎԱ)

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ ԵՒ ԵՐԱՇԽԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՄԱՐ 87,455,645

Ընկերութիւնը կը կնքէ կեանքի ապահովագրութիւններ խառն, եւ որոշ պայմանաժամերով, օժիտի, յղիանոց կամ ժամանակաւոր եկամուտներու, հետեւեալ առաւելութիւնները ընծայելով.

Մէկ տարուան ապահովագրութենէետք, երբէք ապահովագիրները (բոլիս) չեն ջնջուիր, մենամարան ու անձնասպանութիւնը կ'երաշխաւորուին, քանաւ ոեւէ արհեստի կամ ուղեւորութեան համար յատկուածական ապահովագին (բռիմ) չի պահանջուիր, ապահովագիրներու վճարումը դադրելու պարագային՝ ապահովագիրը կը գնուի ըստ նշանակեալ արժէքին, ապահովագրի ծախք չառնուիր, ընկերութեան չահերուն կը մասնակցի ապահովագրուողը:

Արկածեալներու դէմ ապահովագրութիւն մտնուան կամ աչխատելու անկարողութեան պարագային ժամանակաւոր անկարողութեան համար օրական վճարում կ'ընլայ:

Երաշխաւորութիւնները՝ հեծանիւի, ձիու, կառքի, թրամուէյի, երկաթուղիի, չոդենաւի, առագաստանաւի, միջատներու խայթուածքի եւ ապահովագրուողին արհեստին մէջ կամ անկէ դուրս պատահելիք ուրիշ ոեւէ արկածի դէմ:

Ընկերութիւնը կ'ապահովագրէ օրինաւոր անձնասպանութիւնը, ինչպէս նաեւ մարդ մը կամ ինչ մը ազատելու ատիճ պատահած ոեւէ արկած:

Ընկերութեան պանքան է՝ ՓՐԷՏԻ ԼԻՈՆԷ

Ընդհանուր գործակատար Գ. ՖԵՐԱՏԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Հաճորուլօ խան, թիւ 53, 54, 55, 56

ԻՍԹԸՐՆ ԳԱՌԱՆԹԻՍ

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎԱԴՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԸՆԴԴԷՄ ՀՐԴԵՀԻ (Ի ՀՐԼԼ)

Նպաստաւոր պայմաններով կ'ապահովագրուին ամեն տեսակ շէնք, կարասի, ապրանք

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ 7,250,000 ՖՐԱՆԳ

Ընդհանուր գործակատար Գ. ՖԵՐԱՏԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Հաճորուլօ խան, թիւ 53, 54, 55, 56

Ընկերութեան դրամատունն է ՓՐԷՏԻ ԼԻՈՆԷ

ԱՐԱՏԻՒ

49ՐԴ ՏԱՐԻ — 24 ՅՈՒՆԻՍ 1900 — ԹԻՒ 26

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հարցարան. «Վաղուան գրականութիւնը». —*Բանաստեղծութիւններ*. եղանակները. Մ. Աճէմեան. Մոռացում. Կ. ՈՍԿԵԱՆ. —«Նզնիկի գերմաներէն թարգմանութիւնը» Հ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԳԱԼԷՄԿԵԱՐԵԱՆ. —Պատասխանատուութեան բաժինը ՏԻԳՐԱՆ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ. —*Բաղմաթական նշումներ*. Զինաստան և Զինացիք. Հ.— *Առձակ հարցուած*. Լքողները ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԷԶԵԱՆ. Կէս-Բժշկական Ժանտախտին դէմ. ՏՈՒԲԹ. Յ. Տ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ. — Ոչ իսկ «անուն մը» (*Գաւառի կեանքէ*). Գ. Կ. Ո. — «Մասիս»ի Ցուշատետրը.

«ՄԱՍԻՍ»Ի ՀԱՐՑԱՐԱՆԸ

ՎԱՂՈՒԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր գրագէտներուն ու բանաստեղծներուն առաջին հրատարակութեան յիշատակները քրքրող Հարցարանէն եառքը, որուն առթիւ այնքան գեղեցիկ ու չահեկան նօթեր հրատարակուեցան, կը ձեռնարկենք նոր հարցումի մը, — այս անգամ բնաւին անհատական հանգամանք չունեցող — որ գրական լուրջ ուսումնասիրութեան մը ասպարէզ կը բանայ Մասիսի մէջ.

Գրականութիւնը այն ատեն միայն ճշմարիտ ու անկեղծ է, երբ անիկա կը ներկայանայ իբրեւ գրաւոր ցոլացումն ու յիշատակարանը անցեալ ու ներկայ կեանքի երեւոյթներուն այն ցեղին՝ որուն կը պատկանի, — արտայայտուելով այդ ցեղին գեղեցկագիտական-գրական մանաւոր խառնուածքին տիրական առանձնայատուկ յատկութիւններուն համեմատ։

Սկզբունքով ընդունելէ ետքը այս assertionը,

Ա. — կը կարծէք Ձէ մեր ցեղն ընդունակ ըլլայ ճշմարտապէս հայ գրականութիւն մը ստեղծելու։

Բ. — Այսօրուան Թրքահայ գրականութիւնը ընդհանրապէս կը համապատասխանէ՞ ակնարկուած պայմաններով հայ գրականութեան մը, եւ, Պոլիս՝ Թրքահայերու արդի մտաւորական կեանքին իրրեւ գլխաւոր կեդրոն՝ ընդունակ եղած է ու կրնայ ըլլալ այդ գրականութիւնը երեւան բերելու, իր բովանդակ ընդարձակութեանն ու կատարելութեանը մէջ։

Գ. — Կը կարծէք որ օրուան Պոլսահայ-Թրքահայ գրականութիւնը պէտք ունենայ նոր ձգտումով մը ներշնչուելու, եւ, այս տեսակէտէն՝ ինչ ուղղութեամբ ու ինչ ոգիով կը բաղձաք որ կատարուի մեր գրականութեան բարեշրջումը վաղուան համար։

Դ. — Ի՞նչ կը խորհիք գաւառական գրականութեան մասին։ Ըստ ձեզ, գաւառական գրականութիւնը ընդունակ է ակնարկուած բարեշրջութիւնն իրագործելու, Ձէ՝ մեր գրականութեան մէջ անոր գոյութեան իրաւունքը պէտք պահպանութեան մը, զանազանութեան մը, մանաւանդ իւրայ մը հանգամանքով միայն ընդունելի կը նկատէք։

Իսկ եթէ կ'ընդունիք գաւառական գրականութեան կարեւորութիւնն ու առաւելակրութիւնը Պոլսականին վրայ, զուտ հայացի ներշնչումով ու իսկատպութեամբ գրականութիւն մը ծագկեցնելու ծրագրին իրականացուցման տեսակէտէն, ըստ ձեզ, որո՞նք են այն միջոցները որոնցմով գաւառացի գրագէտները գործնական վիճակը պիտի ուշնեն այդ գրական ծրագիրը գործադրելու։

Այդ պարագային, ինչ պիտի ըլլար Պոլսեցի գրագէտին դերը՝ վաղուան գրականութեան նկատմամբ, եւ ինչ կը խորհիք իր ապագայի մասին։

Այս հարցումը, — զոր հրապարակաւ կ'ուղղենք մեր հին ու նոր բոլոր գրագէտներուն վաղուան հայ գրականութեան նկատմամբ քննութիւն մը կատարելու յաղճանքով, — մեզի

Թելադրած է մեր բարեկամ ու աշխատակից Արտաշէս Յարութիւնեան՝ գաւառացի ծանօթ գրագէտը որ ամէն ձեռնհասութիւն ունի այս տեսակ ձեռնարկի մը։ Աւելի պարզ խօսելու համար, ըսենք թէ Յարութիւնեան ինքն է հեղինակը հարցումին՝ զոր իր առաջարկութեան վրայ՝ սիրայօժար կը տառնձնէ Մասիսի խմբագրութիւնը, իր թերթին էջերը բանալով այս կարեւոր խնդրին առջեւ, հաւնելիք պատասխանները յաջորդաբար հրատարակելու պատրաստականութեամբ։ Ինչպէս կը տեսնուի՝ հարցումը բաղդատիչ լուրջ հանգամանք մը ունի, եւ կը փափագինք կարելի եղածին չափ շատ ունենալ ձեռնհասներու կարծիքը կամ պատասխանը, — փոյթ չէ թէ հակիրճ ըլլան կամ ընդարձակ — որոնց ամբողջին երեւումէն եաքը, ընդհանուր եզրակացութիւն մը պիտի գրէ Յարութիւնեան, եւ խմբագրութիւնն ալ իր կարգին։

Թէեւ Մասիսի խմբագրութեան կողմէ պիտի ձեռնարկուի առանձին նամականիներով դիմում ընել ամէն անունց որոնք անուն մը ունին մեր գրականութեան ու լրագրութեան մէջ, բայց ուրախ պիտի ըլլանք՝ եթէ ընդհանուր կերպով՝ իրրեւ իրենց ուղղուած նկատեն այս հարցումը մեր հեղինակները, գրագէտները, հրատարակիչները, եւ ինքնաբերաբար պատասխանել յօժարին, առանց անհատական հրաւէրի սպասելու, որուն առաքման մէջ կրնան յապաղումներ ու նոյն իսկ թերացումներ պատահիլ։

Կը սիրենք յուսալ որ մեր սոյն հրապարակային հրաւէրը ինչպէս նաեւ մեր անհատական դիմումները փութկոտ ընդունելութեան մը պիտի արժանանան եւ առ առաւելն մինչեւ մէկ ամիս պիտի ստանանք սպասուած բոլոր պատասխանները։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՄԱՍԻՍ»Ի

ՍՈՓՓՈՔ

(ՍԽՐԹՐԳ)

Դեռ սիրահար սիրահարի չը գրեց,
Ինչպէս՝ ցաւով լեցուն՝ գրեցի ես քեզի,
Բզկտուած սրտիս մասունքն արիւնոտ,
Վերջին յուսով մը ոտքերուդ տակ դըրի։

Ու պարապ տեղն սպասեցի օրերով,
Սրտիդ ցաւած մէկ արցունքին որ չկաւ.
Կը փշրեմ գրիչս, ինչպէս սիրտս փշրեցիր,
Ինչպէս հաւատքս ալ սրտիս հետ փշրեցաւ։

Ո՜հ, խաբուեցայ ես, լաւագոյն կարծելով
Մարդկային սիրտն, երբ կարող էր անիկա,
Մոռնալ ամէն բան, ու սև քօղ մը ձգել
Ամէն անոյշ, ամէն անկեղծ բանի վրայ։

Սէր-հուր երգերս ու *ողջոյն*ներս իմ բոլոր
Տուր կըրակին, այրէ մոխիր դարձուցէ,
Յրուէ այդ ցուրտ մոխիրն հովուն գիշերուան,
Ու բնաւ բան մը չը մնայ քեզ ինձմէ։

Քեզի վարդերն անոյշ, վայելքն ալ քեզի,
Ջուարթ սրտիդ չիյնան որդերը մաշող.
Մէն միայնակ ես կը քաշուիմ, — Այս օրուան
Սև յիշատակն, աւաղ, ինծի միայն բոդ։

Կ. ՈՍԿԵԱՆ

«ԵԶՆԻԿԻ ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ»

Սոյն վերնագրով մատենախօսական կարճ յօդուած մը լոյս տեսաւ Մասիսի մէջ (1900, *թ.* 24, *էջ* 371–2)։ *Գեր. յօդուածագիրն եղիշէ Եպս. Դուրեան «Եզնիկի գերմաներէն թարգմանութեան»* (Վիեննա, 1900) *վրայ չատ արագ ակնարկ մը միայն նետած է, եւ «դիտողութեան» նիւթ առած է եզնկայ բնագրէն միայն հինգ տեղի կտորներ, որոնց գերմաներէն թարգմանութիւնն այնչափ ճիշդ չգըտնելով հանգերձ՝ «ընդհանուրապէս (մենք ընդգծած ենք,) յաջողած է թարգմանիչը,» կ'ըսէ, ամբողջ գործն ակնարկելով։*

Ցիշեալ հինգ «դիտողութիւններու» վրայ հետեւեալ «խորհրդածութիւնները» ցոյց պիտի տան, կարծենք, որ նոյն «դիտողութիւնները» ոչ միայն այն մուտ կատները չեն պայծառացուցած, այլ եւ չեն կարող հիմնաւոր «դիտողութիւն» նկատուիլ։

1. *«Եզնիկի «երագազանք ձգիցին»* (*էջ* 107 *վեն. տպ*) *բառերը կը թարգմանէ որպէս զազանիներ կը առնուն* (?) *իբր թէ զմիւռնական տպագրութեան «էրէ գազանք» տարբեր ընթերցուածը նախընտրած ըլլար։» Մասիս, էջ* 371ա։

Անշուշտ վենետիկի տպագրութեան «երագազանք» ձեւէն նախընտրելի է «երէ գազանք» ձեւը. թէպէտ երկու ձեւի մէջ ալ «որսի գազան» միայն կրնար նշանակել։ Այս տեսակ բառագրեալ ճիւաղներ հին Հայերու անծանօթ չէին (1)։ *Այս դէպքին՝ «ճգիցին»*

(1) *Այսպէս՝ իշացուղ* (*եզ.* 98, *Ոսկ. Մաւթ. Գ. Հար.* 24, *Եւս Քր. Բ.* 128), *ձիագլուխ գազան* (*Եւս. Քր. Ա.* 23), *յուշկապարիկ գազան* (*Եւս. Քր. Ա.* 7) *յուշկապարիկ* (*եզն.* 97, *Եւս. Քր Ա.* 13, *Ոսկ. Մաւթ. Գ. Հար.* 24), *յուշկապարիկ ձուկն* (*Եւս. Քր Ա.* 22), *ձիացուղ յուշկապարիկ* (ἱπποκένταυρος, *կէս մարդ կէս ձի*) (*Ոսկ. Պաւղ. Ա.* 603, *Եւս. Քր. Ա.* 22), *ապուռ գազանիք* (*Ոսկ. Պաւղ Ա.* 602), «*որք զձիացուղն ի քմաց ստեղծանեն եւ զվիմառուն* (χίμαιρα, *բազմերես եւ հրաշունչ ծիւաղ ի Լիւկիա*), *այսինքն որ զվիշապատիւծ բաղուն համբաւեն եւ զայլն նոյնպիսիս վիշապոտունս եւ զոր սկիւռն* (Σκύλλα, *հրե. Իտալիա՝ Սիկիլեան նեղուցը քարայրի մէջ բնակող ծիւաղներ,*) *անուանեն, որ Քարգմանի ապուռք*» (*Ոսկ. Պաւղ. Ա.* 602, *Նաեւ* 603-4). *Վարդապատ* (*ուղիղ մարդապատ*) *բաղ, շնկնձիր* (*Ոսկ. Մատթ. Ա.* 58), *առիւծաշուն* (*Խոր. Աշխ.*), *շնակատաղի* (*Մովսէսի Ի.* 137), *եւ այլ առասպելական կենդանիներ* (*տ. Եւս. Քր. Ա.* 20-23)։ *Ի մասնաւորի ծովացուլ, վիշապ մարդակերպ, պոյ եւ առլեզ հին Հայերու մէջ յիշուող ճիւաղներ էին, այնպէս որ նոյն իսկ Ս. Յովհ. Ոսկեբերան Կոստանդնուպոլսոյ Քղթոյն մեկնութեան մէջ* (*Ոսկ. Պաւղ. Ա.* 602) *յայտնապէս կ'ըսէ. «Որպէս եւ Հայք ծովացուլս իմն եւ վիշապս մարդակերպս եւ պայս եւ առլեզս համբանեն»։ Համմ. ասոր հետ եզն.* 98, *տող* 21-24։ *Համմ. Նաեւ գազան ինչ որոյ յորժամ կամիցին որսալ* (*Ոսկ. Մաւթ. Ա.* 563)։

(2) *Իսկ. Հայկզ. Բառարանին յիշած «Երագազն անօթ (այսինքն գոբժի) ինչ է հիւսկէն, Կիւրղ. Թ.»* պարզապէս *սխալ ընթերցուած է, եւ արդէն «շալակամատն» բառին առնիւ* (*տ. այս բառն Հայկ. բռ.*) «*երգազ*» *ուղիղ ընթերցուածը դրուած է։ Կիւրղի Ակեքսանդրացւոյ Թ. Մեկն. մէջ* (*երկու տեղ*) *կը կարդանք. «Երգազն անօթ ինչ է հիւսկէն, որ այնպէս կոչէր յայլազգեաց անտի, կամ մեկնակ շալակամատն է կամ կէս շալակաց». այսինքն՝ «Երգազն յայտնապէս կէս շալակ (որ է՝ շմրթոց, կամ պարկ, կամ պայուսակ, բրմ. հէյպէ) է»*

երկրորդ ամբողջ նախադասութիւնն ալ կը պահանջէր՝ նոյն խօսքը «որպէս գազաններ կը սուրան» թարգմանել։ Եզնիկ նոյն տեղ կ'ըսէ. «Բայց թէ կալերու մէջ ջորիներ եւ ուղտեր կ'երեւան, ասոնք դեւերու տեսիլներ են եւ ոչ վիշապներու, եւ թէ գաշտերու մէջ որսագազաններ կը սրանան եւ հեծեծանքներ՝ մարդիկներու պէս՝ երբի եահէն կ'արշաւեն, ասոնք դեւերու կեղծ երեւոյթներ են, եւ ոչ իրական ճշմարտութիւն։» Եզնկայ այս մթին կարն ես այսպէս մեկնել փորձեցի։

2. (Եզնկայ «Ոչ երբեք ի մարդկանէ ելեալ պայն՝ եթէ) «առ երես արարած իցէ» անիմաստ խօսքը կը թարգմանէ կերպարանիով արարած մը ըղձայ, Հ. Գալէմքեարեանի (նաեւ Նորայրի) «առ երէս արածիցէ» սրբագրութիւնը ծանօթութեան մէջ նետելով։» Անդ, 371ա։

Նորայրի առաջարկած «առ երէս արածիցէ» ընթերցուածն այս՛ մտքի յարմար է, ըստ որում յաջորդ նախադասութեան («եւ ոչ ի կամաց ծովացուն ելեալ՝ եթէ ի ծովախրնակիցե») կը ներդաշնակի. սակայն որչափ կ'երեւայ՝ պայը միշտ կէս մարդ է եւ արածուղ եղջերուաքաղներէն չէ, եւ ուրիշ կողմանէ ալ բնագրին այժմու ընթերցուածը բոլորովին մերժելի չէ «իրրեւ անիմաստ խօսք»։ Միա դնելու է որ Եզնիկ (Ա. Իդ) կը պնդէ՝ թէ «յուշկապարիկ, համրարուս, պարիկ, ծովացուլ, պայ» եւլն. երեւութական կեղծիքներ են, եւ ոչ գոյացական արարածներ։ «Նախ զայն տեսցուք, թէ բնաւ գուցե՞ն այլ ինչ արարածք բանաւորք քան զհրեշտակս եւ զդեւս եւ զմարդիկ... զի չիք ինչ արարած բանաւոր արտաքս քան զայս երիս ջոկս, զհրեշտակաց, զդիւաց եւ զմարդկան... բայց թէպէտ եւ ասին ինչ անուանք ի գրոց յուշկապարկաց կամ համրարուսց կամ պարկաց, ըստ կարծեաց մերոց մարդկան ասին եւ ոչ ըստ բնութեան... ապա ուրեմն յայտ է՝ եթէ անուանք ասանց անձանց (իմա՝ գոյացութեան) են յուշկապարկաց եւ իշացլուց... զի ի մարմնաւորէ աներեւոյթ ինչ ոչ ելանէ, որպէս ոչ յաներեւութէ ոմեքն մարմնաւորք. ոչ երբեք ի մարդկանէ ելեալ պայն՝ եթէ առ երես արարած իցէ... Միւսն ասէ. զպայն իսկ իմ այօք տեսեալ է....» Եզնիկ կը պնդէ ուրեմն՝ որ այդ առասպելական կենդանիները լոկ երեւակայական կեղծիք են, եւ ոչ գոյացութիւն կամ առ երեւոյթ արարածներ։ Այս պարագաներու մէջ լաւագոյն երեւցած է թարգմանիչներուն՝ բնագիրն անեղծ պահել, եւ առաջարկեալ ընթերցուածը ծանօթացընել միայն։

3. «Ծանօթ է բանասէրներուն Եզնիկի առնեղծուածական առ խօսքը «ի զուր է կա՛լ կա՛ն ասել ումեք ի կալս եւ ոչ ա՛ռ ա՛ռ։» Թարգմանիչը բառ առ բառ ուճիդ կը թարգմանէ խօսքը, բայց վիշապներուն բերանը կը դնէ զայն, իրր թէ անոնք ըլլային կալին մէջ պատացողները «կալ կալ» եւ ոչ «առ առ»... վիշապները խօսեցնելու խնդիր չկայ բնագրին մէջ։» Անդ, 371բ։

Գեր. յօդուածագիրը յառաջ կը բերէ «Հին հաւատք, էջ 171» տաղտկալի մեկնութիւնը՝ թէ «վախկոտ մշակները կը պոռային այդ կա՛ղ կա՛ղը՝ վիշապներուն վախ ազդելու համար», եւ ըսելով հանդերձ՝ թէ «որչափ ալ բանաւոր չնկատուէր այսպիսի բացատրութիւն մը», նոյն բացատրութիւնը կը գտանայ կու տայ այդ խնդրական խօսքին, «քան խա» եւ «թեռեռ» մեղմացուցմամբ։ Եւ սակայն նոյն խօսքը վիշապներու բերանը տալն աւելի տրամաբանական կ'երեւայ. վասն զի Եզնիկ վիշապներու «արդիւնք կրել» եւ «խօսիլ» չկարենալը կատակացուցանէ յաջորդ պատճառական նախադասութեամբ. «զի վիշապն՝ որ ինքն գրաստ է, այնու զի անասուն եւ անխօսուն է, զիարդ՝ որ ինքն գրաստ է, զայլ գրաստ վարիցէ։» Եզնիկ «վիշապ» կոչուածներուն բնութիւնը կը քննէ, եւ կը ջանայ ցուցընել՝ թէ ասոնք բնական յաղթանդամ գաղաններ են, որոնք անխօսուն են եւ մարդկային գործեր չեն կարող կատարել։

4. «Թարգմանիչը «եւ ոչ ոտս երբեք՝ որպէս մարդկան՝ արարեալ են վիշապաց կամ առնիցեն» խօսքը կը թարգմանէ «երբեք վիշապները ոտս մը չեն ըրած» եւայլն։ Յայտնի հակասութիւն մը չ'երեւիր այս տողերուն մէջ. վիշապներուն, որոնք առասանք — մանր ճճիներ եւ անասուններ — ինչ կը նշանակէ ուրեմն ըսել թէ ասոնք ոտս մը չեն ըրած երբեք

կամ պիտի չընեն։ Հարցընենք թէ ո՞վ է «արարեալ են» բային տէրը. հայերէն լեզուն չի ներէր բնաւ որ վիշապացը վերի խօսքին մէջ իւր տէր բային առնուի, առանց «արարեալ են»ը փոխելու «արարեալ է»ի։ Թողունք որ որս առնել ձեւն ալ սակեզարեան։ Այդ խօսքին վերջին պարբերութիւնը աչքի առջեւ ունենալով սակայն (Հյ. բն. էջ 104) «ոչ զոք... ունին կապել առ իւրեանս կենդանի»՝ ուր լռելեայն տէր բային դերբ բառը պէտք է լրլայ հաւանաբար՝ կը տեսնենք որ Թարգմանութեան շնորհիւ՝ վիշապներու վերագրուած է այդ հրաշալիքն ալ։ Յամենայն դէպս մեզ կը թուի թէ որս բառը ուղղագրութեան մը կը կարօտի» ։ Անդ, 372աբ ։

Այս դիտողութեան բոլոր նախադասութիւնները խոխոջուն կ'երեւին մեզի, բայ այն դիտողութենէն՝ թէ «արարեալ են» պէտք էր «արարեալ է» լրլալ քերականօրէն ։ Սակայն ասիկայ ալ կարելի է Թողուլ անխոհեմ. վասն զի մեկ տէր բային (վիշապը)՝ բայի երկու զատ ժամանակներ տալ ուզելով՝ (արարեալ են կամ առնիցեն) ստիպուած էր եզնիկ «են» դնել յաջորդ «առնիցեն»ի յարմարելու համար ։

Իսկ մեզ կ'տեսնու մասին հետեւեալ դիտողութիւնները կ'ընենք. 1. եզնիկ (էջ 104) կը մեկնէ՝ թէ «վիշապ» ըսուածները պարզապէս բնական վիմխարի կենդանիներ են, եւ ասոնց որսն ու կերակուրը մանր ձկեր, ճճիներ կամ անասուններ են. եւ ասոնք երբեք մարդիկներու պէս որսի չեն ելլեր, եւ մարդիկներու պէս տուներու մէջ չեն բնակիր ։ Նոյնը կը ցուցընէ քիչ ետքը (էջ 107) ժողովրդական առասպելները մասնաւորապէս յիշելով՝ թէ վիշապները կալերու մէջ դրասաններու (ջրի ուղղ) կերպարանքով չեն երեւար, դաշտերու մէջ մարդիկներու պէս որս չեն ըներ՝ փոխշող երէսաձեւ գազաններու եռաէն արշաւելով եւլն. ։

Ուստի Թարգմանութեան մէջ՝ բնագրին համեմատ՝ հակասութիւն չկայ, այլ վերը վիշապներու բնական որսը կը յիշուի, իսկ վարն անբնական (մարդիկներու պէս) առասպելական որսը կը ժխտուի ։ Ներեւի մտադիր ընել նաեւ՝ որ դերմաներէնն eine Jagd բառն որս ՄԸ Թարգմանել ճիշդ չէ, Թէպէտ այդ մէն զօրացընէ Գեր. յօդուածագրին ցուցումը ։ Հայերէն որս անյօդ եւ ընդհանուր անորոշ անունը Գերմանացին չի կրնար միայն Jagd ըսել, այլ պէտք է որ eine (մը) անորոշ յօդը դնէ, զոր վերտին հայերէնի վերածողն իրրեւ անպէտ դուրս Թողուլ է ։ 2. «Որս առնել» ձեւը ամէն օրէն չէ, այլ սակեզարեան ։ Եզնկայ հեղինակութիւնն անբաւական՝ կը համարուի եւ կ'ուզուի ուրիշ օրինակ ալ. ահաւասիկ. «Գոյիցէ՞ առիւծ յանտառէ՝ եւ ոչ իցէ որս արարեալ նորա.» (Ամովս, Գ. 4) ։ 3. «Ոչ զոք... ունին կապել առ իւրեանս կենդանի» եւ յաջորդ «Աղեքսանդրի վրայ պատմուած առասպելին» մէջ պէտք չկայ բնաւ ենթադրել «հաւանաբար դեւր» կամ փոխանակ «դեւր»ի՝ «դիւթ», զոր եզնիկ բնաւ գործածած չէ՝ առիթ ունենալովն հանդերձ ։ Թէ՛ առաջին դէպքին մէջ խօսքն երեւակայական «վիշապայ» վրայ է, որոնց աղնուագոյներ իրենց քովը պահելու առասպելները մինչեւ ցայսօր ալ կը դանդաչեն հայ առասպելաբարբառներ, եւ թէ՛ Աղեքսանդրի առասպելին մէջ եզնիկ յատկապէս կ'ուզէ ըսել՝ թէ դեւերը հիւի մէջ դեւ մը փակելով (ինչպէս Եգիպտացիներ «կախարդանօք» հնարքներ ունէին,) կը խաբեին առ ու ատ ճիշդ չէ թէ եզնիկ «բացարձակապէս չընդունիր որ դեւերը զիրար հանեն կամ կապեն». այո՛ եզնիկ էջ 84–85 կը պնդէ՝ թէ «դեւ զդեւ ոչ հանէ», բայց չի հետեւիր թէ կապելու գործը միայն դիւթերու կամ կախարդներու կու տայ. վասն զի եզնիկ արդէն կախարդներու գործերը դեւերու գործեր կը նկատէ. եւ երկրորդ՝ Աղեքսանդրի առասպելին յաջորդող երկրորդ առասպելին մէջ (էջ 105) յայտնապէս դեւերու կու տայ կապելու գործն ։

5. Հատուածին վերջին տողերուն (Հյ. բն. 106) Թարգմանութիւնն ալ՝ թէ վիշապը կը ,աջսալ երեսին յօգս ի վեր բարձրանալ «եզամբք ինչ անուանելովք» բառական հատատարմութեամբ եղած է... մենք կ'ընտրենք կարդալ զայն շամբք ինչ անուանելովք, սպարսկակ եւ ընագրի տալէզներուն վերագրելով վիշապներ որսալու ճարտարութիւնը ։» Անդ 372բ ։

Այստեղ վիշապներ որսալու խնդիր չկայ, եւ հայ առեղին գործն այս չէ։ Սխալ կը հասկցուի գերմաներէն թարգմանութի՛ւնն ալ. հայ բնագի՛րն ալ։ Հայ բնագիրը չ'ուզեր ըսել՝ թէ վիշապներն օդ կը բարձրանան երբեմն՝ կամ թէ «եզներ» եւ կամ եթէ կ'ուզուի «չներ» ղրկենք կը բարձրացընեն օդաչուն եզնիկ կը խօսի սրոշ եւ պարզ. «Վիշապը մարդուն մէջ, ինչպէս դուը, չի մտներ, ինչպէս որ ոտանք ղրւահարին չէլը տեսնելով կարծեցին, (այսինքն՝ իրր թէ վիշապն ըլլայ ներսէն չջոզը)... եւ եթէ այնպիսի (այսինքն՝ մարդուն ներսը կարծուած) վիշապը վեր կը վերցուի (այսինքն՝ ներսէն դէպ ի դուրս կը բարձրացուի, կը հանուի,) այն «եզ» (°) կոչուած մկնցներով չըլլար, այլ Աստուծոյ հրամանին համեմատ՝ ծածուկ զօրութեամբ մը։» եթէ Դեր. յօդուածագրին «չարքը» ընթերցուածն եւ յօդս բարձրացումն ընդունուէր, ինչպէ՞ս կարելի էր միաբանել եզնիկ հատատքն այն խօսքին հետ, ինչպէս կ'ուզուի, թէ «վիշապներն օդ բարձրացընել երբեմն» կարելի ըլլայ, բայց ոչ «դիւթաբանութեամբ» մը, այլ Աստուծոյ հրամանին մեկ ծածուկ զօրութեամբը! Անոր համար բնագրին «բառնայցի ի վեր» խօսքը գերմաներէն heraus-gehoben (werden) դրուած է, որ թարգմանի ճշդիւ՝ «ի ներքուստ արտաքս դէպ յինքն ամրառնալ», եւ ոչ «յօդս (°) ի վեր բարձրացընել», որուն կ'ըսեն գերմաներէն hinauf-gehoben (werden)։

Բնագրներու ընթերցուածներն «ուղղել» շատ մեծ զգուշութիւն եւ շատ կռմանէ մտադրութիւն կը պահանջէ, եւ լաւագոյն է թողուլ իր վիճակին մէջ, քան խնդրական փոփոխութիւններ ներմուծել։

Հ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ Վ. ԳԱԼԷՄԿԵԱՐԵԱՆ

Կ. Պոլիս, 12 Յունիս 1900

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՇՄԱՐՆԵՐ

ՉԻՆԱՍՏԱՆ ԵՒ ՉԻՆԱՑԻՔ

Ս.

Տակաւին Թրանսվալի պատերազմը բոլորովին վերջ չգտած, նոր խնդիր մը երեւան ելաւ, չինականը, որ ամբողջ աշխարհի ուշադրութիւնը իր վրայ կը կեդրոնացնէ, պահ մը մոռցնել տալով նոյն իսկ Թրանսվալը, որուն ճգնաժամային խլրտումները չկարծուիր որ անօգուտ արիւնահեղութիւններէ ուրիշ բանի մը ծառայեն այսուհետեւ։ Չինական խնդիրը, սակայն, ամէն կերպով կը տարբերի Թրանսվալի խնդիրէն, որովհետեւ միջազգային հանգամանք մը ունի, եւ ոչ միայն եւրոպական տէրութիւնները, այլեւ ասիական ու ամերիկեան երկու մեծ տէրութիւններ՝ Ճաբոնն ու Միացեալ Նահանգները՝ ուղիղ կամ նուազ կարեւոր շահեր ունին Չինաստանի մէջ։ Օրաթերթերու բաժինը ըլլալով օրը օրին հրատարակել Մայրագոյն Արեւելքէն եւրոպայի ճամբով հասնող հեռագրական ու թղթակցութիւնները, Մասիսի ընթերցողներուն համար շահեկան կը համարինք ամփոփ տեսութիւն մը միայն Չինաստանի ներկային ու անցեալին, քաղաքակրթութեան աստիճանին, կազմակերպութեանը, բնիկ ժողովուրդին վիճակին վրայ, եւայլն։

Չինաստան աշխարհի ամէնէն բազմամարդ երկիրն է եւ միանգամայն ամէնէն ընդարձակներէն ու ամէնէն հարուստներէն մէկը։ Իրր 390 միլիոն կը հաշուուի իր բնակիչներուն թիւը, եւ իր տարածութիւնը՝ գրեթէ 12 միլիոն քառակուսի քիլոմէթր, որ ըսել է Ծրանսայի տարածութեան հարիւրհինգն աւելի։ Կայսրութեան ամէնէն բազմամարդ մասն է հարաւային–արեւելեան բաժանումը՝ բուն Չինը՝ որ 4 միլիոն քառակուսի քիլոմէթրէն

աւելի տարածութեան մը վրայ կը բովանդակէ 350 միլիոն բնակիչ. այսինքն ամէն մէկ քառակուսի քիլոմէթրի վրայ 87 հոգի։ Մնացած մասը (Մանչուրիա, Մոնկոլիա, Թիպէդ, Բօրնէօ, եւլն.) կը պարունակէ հազիւ 28 միլիոն բնակիչ՝ $7^1/_2$ միլիոն քառակուսի քիլոմէթր տարածութեան մը վրայ, որ ըսել է 3 հոգի ամէն մէկ քառակուսի քիլոմէթրի վրայ։ Կը տեսնէք թէ ինչ ահագին զանգուածի մէջ ջանացած են թափանցել Եւրոպացիները։ Զարմանալի չէ որ այսքան ընդարձակ եւ այսքան բազմամարդ կայսրութիւն մը՝ հարիւրաւոր դարերէ ի վեր բարգաւաճ՝ երկար առեն մերժած ըլլայ յարաբերութիւն հաստատել Եւրոպացիներուն հետ, որոնք «բարբարոսներ կամ սատանաներ» կը թուին իրեն, եւ զոր Չինաստան՝ իր հպարտութեանը մէջ՝ կը նկատէր ստորին ցեղ մը, աշխարհակալութեան միայն ծարաւի։

Չինաստան՝ իր հողային ընդարձակութեամբ, բազմամարդութեամբ եւ իր բնական հարստութեանց անհուն զանազանութեամբ չդադրեցաւ երբեք իրեն քաշելէ Արեւմուտքի վաճառականութիւնը, այն օրէն ի վեր որ Բորթուկէզներու գիւտերը վերցուցին նետեցին այն խորհրդաւոր քօղերը, որոնցմով միջին դարու առասպելները կը ծածկէին այս Մեծ աշխարհի երկիրը, ինչպէս կը կոչէին զայն հին առեն Հռոմայեցիք։ Բորթուկէզներէն ետքը Սպանիացիներն ու Հոլանտացիներն ալ իրենց կարգին չինական կայսրութեան հետ յարաբերութիւններ հաստատեցին որոնք երբեք մեծ զարգացում մը չկրցան ունենալ։ Ժ.Ղ. դարէն սկսելով Ռուսիա, Հոլանտա, Անգլիա եւ Ֆրանսա չդադրեցին աւելի լայնօրէն բանալ առեւտուրի ճամբաները եւ ժէզուիթ միսիոնարներ պահ մը հզօր ազդեցութիւն ձեռք բերին Բեքինի բարձրագոյն շրջանակներուն մէջ։ Բայց հակազդեցութիւն մը աւելի քաղաքական քան կրօնական՝ չուշացաւ տարագրելու քրիստոնեաները 1815ին, եւ Եւրոպա հարկադրուեցաւ մոքէն հանել Չինու դուռները խաղաղութեամբ իր առջեւ բանալու կարելիութիւնը։ 1840ին եւրոպական վաճառականութեան առջեւ բոլ կը մնար միայն Քանթոնի նաւահանգիստը, ուրկէ Անգլիացիները կը յաջողէին ներմուծել ափիոնը, զոր Չինացիք կը ծխեն մոլի կերպով։ Չինու կառավարութիւնը այս առեւտուրն անդամ ուզեց դադրեցնել եւ այս արգելքը առաջ բերաւ «Ափիոնի պատերազմը» 1840–1842։ Այդ մուսսոնին, Բրիտանական զրահաւորները պաշարեցին Չինու ծովեզերքները, գրաւեցին մեծ քաղաքներ, ինչպէս Ամոյ, Նինկրօ, Շանկայ։ Անգլիական նաւերը եանկ Չէ Քեանկ գետն ի վեր ելլելով Նանքինի առջեւ երեւցան։ Այն մեծ ջրանցքը՝ որ հիւսիսի եւ հարաւի նահանգները հաղորդակցութեան մէջ կը դնէր՝ փակուեցաւ, եւ Չինացիները որոշեցին դաշնադրել։ Չինաստան այս Նանքինի դաշնագրութեամբ հինգ նաւահանգիստ կը բանար բոլոր օտարականներուն եւ Անգլիոյ կը թողուր Հօնկ Քօնկ կղզին՝ Քանթոնի ծովախորշին մէջ։

Եւ սակայն նոր թշնամութիւններ չկատարեցան ծագիլ եւ Թիէնձինի դաշնագրին բանաբարութը (1858ին) Չինաստանի վրայ հրաւիրեց Ֆրանսայի եւ Անգլիոյ միացեալ ղէնքերը։ 12000 Ֆրանսացիներ՝ Գուդէն Մոնթօպան զօրավարին հրամանատարութեամբ, եւ 23000 Անգլիացիներ ալ Կրանթ զօրավարին հետ Չինաստան դրկուեցան։ Բէյհոյի բերդերը առնուեցան 1860ի օգոստոս ամսուն. Չանկ-Քիուի եւ Բալիքիաոյի երկու յաղթութիւնները Բեքինի ճամբան բացին։ Նոյն տարուան հոկտեմբեր 24ին անգլօ-ֆրանսական բանակը կը մտնէր Բեքին եւ հոն կը ստորագրուէր դաշնագրութիւն մը որ 16ի կը բարձրացնէր Եւրոպացիներուն առջեւ բաց նաւահանգիստները թիւը, եւ որ առեւտրական հանգամանքով օժտուած մեծ պետութեանց ու ծայրագոյն Արեւելքի ժողովրդոց յարաբերութեանց մէջ ընդհանուր բարեշրջութեան մը նշանը պիտի ըլլար։

Այս բոլոր արշաւանքները, սակայն, որոնց գլխաւոր նպատակն էր սպառման նորանոր հրապարակներ ստեղծել Արեւմուտքի վաճառականութեան համար, ունեցան ուրիշ օգուտ մըն ալ, այս անհուն կայսրութիւնը աւելի մօտէն ճանչցնելով Եւրոպայի։

Բայց Չինաստան բնաւ հաշտ աչքով չնայեցաւ «Արեւմուտքի սատանաներուն» այս

ոտնձգութեանց, եւ թշնամութիւնը երթալով սաստկացաւ օտարներուն հանդէպ, որոնց անյագ ցանկութիւնը՝ Չինաստանի այլեւայլ հարստութեանց համար՝ օր մը չէ օր մը տեղի պիտի տար նորէն մեծ չարժուժի մը։ Բեքինի կառավարութիւնը իր երկրին բնական հարստութիւններէն օգտուելու նախաձեռնութիւնը չունեցաւ ու Եւրոպացիներուն ալ չթոզուց որ իր չկրցածը անոնք ընեն գնէ։ Եւրոպացիները փորձեցին բռնի կատարել տալ ինչ որ չուզեց ան կատարել իր կամքով, եւ այս նպատակով մեծամեծ դրամագլուխներ տահ. մանուեցան՝ Չինու մէջ խոշոր շահեր ընելու ակնկալութեամբ։ Այս չարժուժը ահա գլխաւոր պատճառը եղաւ Պօքսըրներու ապստամբութեան որ հետզհետէ կը ծաւալի տակալի հրդեհի մը պէս Չինաստանի ամէն մասերուն մէջ եւ կը ձգտի տակաւ ահաւոր պատերազմի մը նախաշաւիղը բլլալու։

Բ.

Չինաստան բարբարոս երկիր մը չէ բնաւ, ինչպէս կը կարծուէր երբեմն։ Իր քաղաքակրթութիւնը աշխարհի ամէնէն հիներէն մէկն է, ամէնէն ինքնատիպներէն, բայց նաեւ ամէնէն ալ անչարժներէն մէկը, որ ամէն բան ինքն իրեն կը պարտի եւ զարգացած է առանց օտար քաղաքակրթութեանց հետ չփման մէջ ըլլալու։ Չինացին հարիւրաւոր է ու չարքաշ, եւ երկրին աւանդութիւններուն ու սովորոյթներուն ամուր փարած։ Այսօր աւելի աղէկ ճանչցուած է այս լայնատարած կայսրութեան քաղաքական եւ ընկերական կազմակերպութիւնը, որ հին ժողովուրդներուն կը յիշեցնէ, —կրօնական հանգամանքով խառն եւ պաշտամ ու մեծարանք նախնիքներու համար, — այն մեեւնոյն կազմակերպութիւնը զոր տեսած ենք Եւնանց եւ Հռոմայեցւոց եւ ուրիշ հին ազգերու պատմութեան սկիզբները։ Ընտանիքի հօր հեղինակութիւնը միակ քաղաքական եւ ընկերական սկզբունքն է որուն վրայ կը հանգչի հոն ամէն հիմնական օրէնք։

Չինու կառավարութեան վարչական գործին մէջ գլխաւոր բաժինը ունին Պետական Խորհուրդ մը (Նեֆօ) եւ Պետական Քարտուղարութիւն մը (Շաւ–շի–շու)։ Առաջինը՝ 6 մեծ ատիճանաւորներէ բաղկացած կը հսկէ երբեմն երկրին վարչութեան, բայց իր ազդեցութիւնը նուազած է ի նպաստ պետական քարտուղարութեան որ քաղաքական ու ղինուորական վարչութեան կը հսկէ։ Այս վարչութիւնը բաժնուած է վեց Խորհուրդներու կամ նախարարութիւններու միջեւ, ասպէս. Քաղաքային վարչութիւն (Լիւ–փու) որ կը նշանակէ ընտրելի կուսակալները, դատաւորները, եւ արդուն խոհականութեամբ կը քննէ իշխաններուն (Մանճուրիոն) վարմունքը իրենց պաշտօններուն մէջ եւ ի հարկին կը փոխէ զանոնք, մէջտ կայսեր հրամանով սակայն։ Ելմտական նախարարութիւն (Հօ–փու) որ Տէրութեան գանձուն մատակարարութեան հոգ կը տանի, եւ կայսրութեան բոլոր բնակիչներուն թիւը գիտնալով՝ տուրքերը կը ժողվէ։ Կրօնական նախարարութիւն (Լի–փու) որ կրօնքի վերաբերեալ խնդիրներուն, ինչպէս նաեւ գիտութեանց զարգացման եւ հին սովորութեանց պահպանման հոգ կը տանի։ Պատերազմական նախարարութիւն (Փին–փու) որուն պաշտօնն է բերդերը, զինարանները, նաւերը նորոգել ու զօրավարներուն վրայ հսկել։ Արդարութեան նախարարութիւն (Հին–փու) որ դատական խնդիրներուն կը նայի, եւ Հանրօգուտ շինութեանց նախարարութիւն (Քօնգ–փու) որ արքունական ու հանրային շինութեանց (տաճարներու, կամուրջներու, ջրմուղներու եւայլն) հոգ կը տանի։ Ատոնցմէ զատ կան զանազան պաշտօնատուներ, ինչպէս գրաքննութեան պաշտօնատունը, եւ Արտաքին գործոց պաշտօնատունը (Զունկ–ի–եամէն)։

Չինու մէջ դատակարգի խտրութիւն չի կայ, բայց խորունկ զանազանութիւն մը կայ գրահմուտներուն ու ռազմատի միջեւ։ Գրահմուտներուն կրօնքն է Կոնֆուկիոսի կրօնքը, տեսակ մը փիլիսոփայական վարդապետութիւն, որ երկիրն ու կրօնքը կը բարեկարգէր։ Ցոյն աղանդը (Պուտտայականութիւն) եւ Թաօի աղանդը նոյնպէս շատ տարածուած են Չինու մէջ, մանաւանդ արեւմտեան մասերուն մէջ։

Չինացիները որ կանխած են Եւրոպացի ներու գրեթէ բոլոր գիւտերը, նմանապէս անոնց վարպետները եղած են ճենապակիներու, մետաքսեղէններու, լաքաներու չինութեան մասին։ Ամէնէն հեռաւոր ժամանակներու մէջ անգամ Չինացիք նշանաւոր էին կառուներ գործելու, բանուած մետաղներ չինելու մէջ։ Չինացիք առաջինը եղած են նաեւ թուղթ չինելու արուեստին մէջ. հաւանօրէն իրենք հնարած են նաեւ կոմպնաոյոյն ու վառօդը։ Չինացիներն են դարձեալ որ իրենց ազգային ճարտարարուեստը, այն է մետաքսագործութիւնը, սորվեցուցին Պարսկաստանի. իրենք հայթայթեցին այն առաջին կերպասները որոնք Հռոմի ազնուականներուն հիացում կը պատճառէին մէջերնին դարուն։

Անարդար պիտի ըլլար բարբարոս կոչել ժողովուրդ մը որ ունեցած է այսպէս իր ուրոյն քաղաքակրթութիւնը, մինչ Եւրոպայի քաղաքակիրթ ազգերը գոյութիւն չունէին, եւ որ ինքն իրեն զարգացած է առանց օտար չիման։

Ամերիկեան հանրապետութեանց համար եւրոպական քանի մը ազգեր համակրութեան ձայներ բարձրացուցին ի նպաստ Պօլոնիոնեան, բայց ոչ մէկ պետութիւն մտքէն անցուց երբեք տեղէն շարժիլ այդ կէտը Անգլիոյ ծրագիրը։ Հիմա բոլորովին հակառակը կը տեսնուի չինական խնդրին մէջ։ Ոչ միայն Եւրոպան, այլ եւ Ճարոնն ու Միացեալ Նահանգները նմանը չտեսնուած վտիտութիւն մը ցոյց կուտան զիրար գերազանցելու համար՝ Չինաստան վտիտով զրահաւոր ղօրք եւ թնդանօթ հասցնելու գործին մէջ, անշուշտ իւրաքանչիւրին հետաւոր նպատակը ըլլալով իր հայրենակիները պաշտպանելէ առքը՝ անհետ չնչել «չինական կարկանդակէն»։ Սակայն Չինացիները որոնք դանդաղ ժողովուրդ մը կը կարծուէին սկսած են շարժիլ. զրահաւորներ եւ նաեւներ յանձնարարեր են Եւրոպա, կառաւելագործուած զէնքեր գնած են այսօր, եւ եթէ իրենց նաւերը չհամարձակեցան մտնենալ Փորթսլի ֆրանսական տորմիղին որ դանդեց Ցու Չէուի նաւահանգիստին, չինական ղօրքերը յանձքի վրայ Թօնքինի պատերազմին մէջ ցոյց տուին որ Բալիքեաօի անկարգ զանգուածը չէին այլեւս։ Հ.

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆԻ ՇԻՐԻՄԸ

Հանդէս Ամսօրեայ, որուն մայիսի եւ յունիսի պրակները միասին հրատարակուեցան, իր այդ թիւին մէջ կը բովանդակէ Պետրոս Դուրեանի շիրմին նկարը ու բանաստեղծին ծերունի մօրը պատկերը, Տոքթ. Վահրամ Թորգոմեանի կողմէ գրուած զգայուն յօդուածով մը մէկտեղ։ Բանասէր բժիշկը սակայն կը նկարագրէ այդ շիրմին.

«Գրեթէ երեքուկէս մէդր բարձրութիւն ունի այն եւ է հասակ կճեայ. կանգնած է Իւսկիւտարի ազգ. գերեզմանատան մէջ, Պալըր Պաշիի մեծ պղպատային ճիշդ վրան այն. պէս որ ամէն անցորդ կը տեսնէ զայն դըրսէն եւ կանգ կառնու անոր վերտառութիւնը կարդալու։ Մարմարեայ փառաւոր պատուանդանի մը վրայ կը բարձրանայ այն, բովկացեալ երկու կտորէ. առաջին մասը՝ մէկ մեդր եւ քիչ աւելի, իր վրան կը կրէ բուն շիրիմը չորս քարգնատակ ստաքերով։ Մէկ մեդր բարձրութեան հասիւ կը հասնի այս երկրորդը, որ քառակուսի՝ կը վերջանայ բրգաձեւ, ունենալով չորս երես, որուն արեւելեանը կը կրէ հետեւեալ տապանագիրը.

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

Քերթող

Աստ հանգչի մարմին Պետրոսի Դուրեան
Որ քըսանամեայ էջ ի գերեզման.
Երկնաձգորձի սա ծընաւ որդի,
Բանաստեղծ Քրեաւ ի կենաց աստի։

Ի տարաժամու ցունվար քըսանըր
Հազար ութ հարիւր եօթանասունեվկի.
Աբեւն իւր էր գեռ ի յաւատսին,
Օրհասին սեաւ ամպք զնա ծածկացին։

Մահ նորա բնաւից իւրոց սիրելեաց
Սուգ անմխիթար եւ կըսկիծ էած.
Վըշտմբեր կենաց իւրոց սոսկ վըկայ,
Կըճեայ մահարձանս ատաղիկ աստ կայ։

Ծնեալ ի 1851, ի 20 Մայիսի։

«Սոյն տապանագիրը, որ պատկերիս մէջ ալ կը նշմարուի, շարադրած է 1872ին Պետրոս Դուրեանի մանուկ եղբայրը Միհրան՝ այժմ Եղիշէ եպիսկոպոս Դուրեան՝ առաջնորդն եւ վերատեսուչն Արմաշի Վարիվանքին։

«Շիրմին արեւմտեան երեսը, որ կը նայի Պալըր Պաշիի պղպատային վրայ, կը կրէ Պետրոս Դուրեանի իմ մանը վերնագրով տասնասորին առաջին չորս տողերը»։

ԾՂԿՆԿԿՆԾՓԸ

Երբ ձմրան տխուր օրեր կը հասնին
Ու ծեփեն երկինքն ամպեր թուխ ու գորշ,
Մրմունջք քրնարիս կը մարին ինքնին։

Թռչուններն ալ՝ յուռ՝ բոյներին ունայն,
Սմքած պահուրտին լերկ ծառերուն խորշ.
Երգը մրրկին խեղդէ ամէն ձայն։

Կեանքն ալ աղքատին դժուար է որչափ
Պառաւ մր սառած դուռնէ դուռ մուրայ՝
Հաւաքէ յամախ լուտանքի տարափ։

Հարուստ պերճ կնոջ սիրտն է սառնապատ,
Տեսէք, երբ իր ճոխ կառքով կը սուրայ
Պարկեշտ աղցորդին ցեխոտէ ճակատ։

Գիշերն ամբողջ շրռայլ ամոլներ
Կանաչ սեղանին շուրջը կը տքնին.
Եւ երբ կը յիշեմ այդ եսամոլները

Մրմունջք քրնարիս կը մարին ինքնին։

* * *

Երբ գարնան զուարթ օրերը կը ծագին՝
Օրհնէնքի երգեր բղխելով սրտէս
Թելեր քրնարիս կը հնչեն՝ ուժգին։

Թուխ ամպերուն հետ կը ցրուին բոլոր
Իմ մելամաղձիկ խոհեր յոռետես.
Երգը պրկպուկին ծածկէ՝ ու ձոր։

Թռչուններ աղուոր՝ կապոյտ կամ դեղձան
Իրենց բոյն շինեն ծառերուն գագաթ.
Գարնան ծաղկանց հետ անոնք ալ ղարձան։

Ոմանք դաշտային պարէն կախորժին,
Ուրիշներ գինւոյ կը բախեն գաւաթ,
Աղքատն ալ ունի այս տօնին բաժին։

Փթթումներ ծաղկի պահեն սիրտը շէն,
Ջեղումներ սիրոյ կազդուրեն հոգին.
Պուտիկ մ՚ալ թէ ինձ տան այդ խնջոյքէն

Թելեր քրնարիս կը հնչեն ուժգին։

18 *Ապրիլ* 1900 *Մ. ԱՃԵՄԵԱՆ*

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ ԲԱԺԻՆԸ

Պ. Հրանտ Մամուրեան հարկ տեսեր է իր ստորագրութեամբը յայտարարութիւն մը հրատարակելու Աւետ. Մամուլի յունիս 15ի թիւին մէջ՝ հրաւիրելու համար «Մահախի խմբագիրն որ այսուհետեւ զգուշանայ խմբագրուելէն մեռած տեսնելու Ա. Մամոյ այն յօդուածներուն մէջ որոյ ներքեւ բուն յօդուածագիրներու ստորագրութիւնք որոշապէս կ'երեւին» ։ Կը գուշակէք անշուշտ թէ խընդիրը նորէն կը դառնայ Պ. Կարապետ Մատթիանեանի ծխածղելի յօդուածին շուրջը զոր Աւետ. Մամուլ ատեր է — ինչպէս կը հեշտուի այս անգամ, — «անկողմնակալութեամբ, առանց տող մը կամ ծանօթութիւն մը աւելցնելու» ։

Այս յայտարարութիւնը, իր ամբողջութեանը մէջ, երկու բան երեւան կը բերէ անուղղակի կերպով. նախ որ, մեր մեծայարգ պաշտօնակիցը՝ Մ. Մամուրեան՝ ինք անձնապէս չուզեր խառնուիլ այս վէճին, ինչ որ նոյնքան պատիւ կը բերէ իր ճշմարիտ գրականութենէն հասկցող հրապարակագրի դատողութեանը որքան, փոխադարձաբար, գոհունակութիւն կը պատճառէ մեզի, որ արդէն չէինք սպասեր բնաւ որ այդ տեսակ անհեթեթ գրուածք մը Մամուրեանի մը հատնութեանը արժանացած ըլլար ։ Երկրորդ, բայց ոչ նուազ կարեւոր պարագան սա է թէ, Պ. Հրանտ Մամուրեան քաղցքները կը ժողուէ «անկողմնակալութեամբ հրատարակուած . . . » հին ու տարտամ բանաձեւին ապաստանելով ։

Ուրեմն, ահա՛ խեղճ Պ. Կարապետ Մատթիանեանը մի մինակը մնացած իր պոչըտուբներուն ու զառանցանքներուն մէջտեղ ։ Ճշմարիտը, եթէ առաջին օրէն Պ. Հրանտ Մամուրեան արձակած ըլլար իր «քաւեալ եմ ես . . . »ը, բնաւ մտքերնուս չպիտի անցնէր զրաղիլ քաք–փօսփօրեանի հայհոյութիւնովը ։ Բայց զղջացած չենք բնաւ «Ամուլ պայքար»ը գրած ըլլալնուս. ընդհակառակը. վասն զի ահա խնդիր մը երեւան կ'ելլէ՝ լրագրութեան ու գրականութեան հետ անմիջական առնչութիւն ունեցող խնդիր մը, սկզբունքի խնդիր՝ եթէ բացատրութիւնը շատ խոշոր չէ գտներ, կամ գէթ բարոյական պատասխանատուութեան խնդիր մը ։ Եւ անով զբաղելնուս մէջ չենք կարծեր որ «թաքուն զայրոյթ — անուղղակի յարձակում — բուռն սլաքներ — բանահիւսական եւ խուսափողական պատասխան» ընդունելէ երիտասարդ Պ. Մամուրեանին վատ երեւակայութիւնը ։

Ինչպէս նիւթական՝ այնպէս ալ գրական հարցերու մէջ պատասխանատուութեան բաժին մը կայ միշտ թերթի մը խմբագրութեան համար ։ Եւ աւելի երկրորդին՝ քան առաջինին ։ Նիւթական մը նիւթականով կրնայ գէշ աղէկ կարգադրուիլ. բայց գրականութիւնը բոլորովին տարբեր պահանջումներ ունի, որոնցմէ կարելի չէ խուսափիլ հանրային դատաստանին առջեւ «ազատ քննադատութեան» գէշ հասկցուած axiomը առաջ նետելով ։ Քննադատութեան մը ինչ ըլլալը Մահախի խմբագրութիւնը ինքն ալ քիչ մը գիտէ անարժանաբար, գէթ որչափ որ ցոյց տուին այս վեց ամսուան չրջանին մէջ իր ընտրանւոք հիւրընկալած քննադատականները՝ Դուրեան Սրբազանէ, Շուարճէ, Ծովհաննէս Դպրանճեանէ, եւ այսօրուան թիւին մէջ իսկ երեւցող պատասխանը վիճնական բազմահմուտ Մխիթարեանէ մը ։ Ընել թէ մեզի ալ չեն հասնիր ցափսուքներ, անձնական հաշիւներէ մղուած գրչի արտայայտութիւններ, անիմաստ կամ անպատշաճ գրուածքներ, — միշտ «քննադատական»ի պատասխանն քօղովը ծածկուած, — ստել պիտի ըլլար. բայց զգուշութիւն բառած բան մը կայ, խմբագրատանց հանրային փոստը, ուր կը նետուին այդ տեսակ ձեռագիրները, արդէն իսկ չփոպանց հիւրընկալ կարգ մը խմբագրութեանց առաջ քերած ճաշակի, բարեկրթութեան ու գրական ընդհանուր խոհեմութիւնը աւելի չի սասանացնելու համար ։

Այն վայրկեանէն որ խմբագրութիւն մը, եւ լուրջ թերթի մը խմբագրութիւնը, մամուլին կը յանձնէ աննիւթ աննպատակ գրուածք մը որ յիմար փորձ մը կընէ խեղաթիւրելու գրական կամ վիպական գեղեցկագոյն արտադրութեան մը սճն ու ոգին, բարոյական պարտաւորութիւն մը ունի ինքը՝ խմբագրութիւնն ալ՝ իր կարծիքը յայտնելու առնեղծ. ու որոշ կերպով։ Պէտք է սեւ կամ ճերմակ ըսել, կամ գէթ խառն գոյն մը առեղծել. բայց անգոյն կարծիքը չենք ըմբռներ։

Համառօտ պարագայի մը մէջ կը գըտնուինք, դժբաղդաբար. Պ. Հրանտ Մամուրեանին հանդէպ որ ո՛չ իր համակրութիւնը կը յայտնէ Պ. Կարապետ Սեւեփեանեանի խեղաթիւրակէն վիժած արտադրութիւններուն, — ինչ որ քիչ մը տարօրինակ պիտի երեւար պատկառելի գրագէտ մը զաւկին համար։

— ո՛չ ալ հակառակը կը համարձակի ըսել։ Իրաւ է թէ այս անգամ պզտիկ փորձ մը ըրեր է գրուածքին այլանդակութիւնները մեղմացնելու, սա տեսակ խօսք մը տահեցնելով իր աշխատակցին համար «քննադատելով մի հիչ աշխուժիւ այդ վիպականերուն լեզուն, եւլն.», բայց տակաւ մէջտղ մըն է ասիկա եւ ծուռ համբոյ։

Կը սպասենք իրմէ, Պ. Հրանտ Մամուրեանէն, քանի որ գործօն բաժին մը ունի այսօր Աւետ. Մամուլի խմբագրութեան մէջ, ըսել, յայտարարել բայորոշ կերպով թէ ինքը համաձա՞յն է Կարապետ Սեւեփեանեանի գրածներուն թէ ոչ։ Իր կողմէ «տուլ մը կամ ծանօթութիւն մը չաւելցնելը» չարդարացնէր պինքը ու չդոհացնէր զմեզ. ընդհակառակը, կը փափագինք որ քանի մը տողերու եւ քանի մը ծանօթութիւններու մէջ մեկին կերպով պարզէր իր գրական դաւանանքը՝ հրապարակ նետուած նիւթին վրայ։

Հակառակ պարագային մէջ, ընթերցողներուն պիտի մնայ դատել թէ որո՞ւն կը պատկանի խուսափողական պատասխան մը տուած րլլալու վերագրումը, Մասիսի խմբագրի՞ն թէ Աւետ. Մամուլի երիտասարդ վարիչին։

ՏԻԳՐԱՆ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

ՓՐՁԱԿ ՔԵՐԹՈՒԱԾՔ

ԼՌՈՂՆԵՐԸ

Համբոյրներու գունապեղ ծիծաղին տակ, անոնք որ անգամ մը սիրեցին իս, խաբելու համար, հոգիիս մէջ—անտառի թռչունի պես զուարթ երբեմն — թրթռացուցին օձուքիւնը ջաներու որ կը մարին։

Աշալոյսի ներմակութեան պես փափուկ, կիներ, յանախ նրբագեղ, միմ՝ եբեհոսկ մազերով հասարակածի ծաղիկ, միւսը՝ ոսկեհիւս կողով յափուկի, հիրիկի եւ լեղակի, ուրիշ մը՝ կապոյտ երկինքի փշուր երազ մը, ամէնքն ալ սիրող... միեչեւ որ սիրուիմ։

— Կը սիրես փախչող բաները, հեռուի երգերը, դողդոջ գիծերը, տարտամ գոյները, չորցած վարդերը... սիրէ՛ մեզ ալ հեռուէն...։

Ըսին մեկնումի պահուն ու մոռցան իս։

* * *

Անոնց համար որ իս սիրեցիմ՝ մոռնալու տարամարիր, հիմակ ցոլքեր՝ որոնց մարմինը փախած է արդէն, հաւատքի չափ թանկագին յարգանքներ ունիմ։

Աւրցումի պրիսմացումին մէջէն անոնք աւելի գեղեցիկ կը գտնեմ քան երբոր կը խոստանային յաւիտեան սիրել։

Ու որպէս զի չի զգամ քէ հոգիս աւերակ մըն է հին սերերու, մի՛, սիրն անուրջի մը ստուերամբ լեցնելու համար պարապը լեռումին, կը խորհիմ քէ անոնք ոչ քէ ստեն, այլ կեանքէն գացին հեռու։

Ու անդարձ սիրոյ մը սուգին մէջ մխուած, կը սիրեմ շարունակ այդ հուրիները որ մոռցան, եւ ինձի կը բուի նայիլ իրենց մեռած աչքերուն մէջ՝ որոնք դեռ պիտի սիրէին իս...։

Սամսոն ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԷԶԵԱՆ

ԿԷՍ-ԲԺՇԿԱԿԱՆ

ԺԱՆՏԱԽՏԻՆ ԴԷՄ

Օրախերժերը այնքան կը զրաղին ժանտախտի վերաբերող լուրերով, որ կ'արժէ քանի մը բառով ծանօթացնել Մատիսի ընթերցողներուն թէ ի՛նչպէս կը տարածուի այս իրաւամբ ահաբեկիչ հիւանդութիւնը, եւ թէ ի՛նչ զգուշական միջոցներ ձեռք առնելու է ամէն մարդ՝ ինքզինքը եւ իր տունը պաշտպանելու համար։

Հաստատուած է արդէն մարդկային ազգի յաւուրս ամէն գժբազդութիւն մանրէներուն վերագրելու որ պէտք չի մնար ինձի ըսել թէ արդարեւ ժանտախտն ալ ունի իրեն սեփական չարաճճի մանրէն, պզտիկ մանրադիտական անասնիկ մը, որ արդէն չատոնց վախցուցած է ամբողջ աշխարհը, ընդհանրապէս, եւ որուն գալաթարը կ'ահաբեկէ զանոնք մանաւանդ պէս որ հանճարակը իրենց մօտ կը զգան։

Զարմանալի է, որ դեռ բացորոշ յայտնի չէ գիտուններուն թէ ի՛նչ միջոցներով ժանտախտը կը փոխանցուի մարդէ մարդ, կա՛մ կը ճամրորդէ տեղէ տեղ։ Ուրիշ խօսքով, պարզ չէ թէ վարակուածներն ինչպէ՛ս կը վարակեն առողջները։ Փոխանցիկ հիւանդութիւններն առհասարակ մարմինին մէջ կը մտնեն շնչառութեան եւ մարսողութեան գործարաններուն միջոցով։ Ժանտախտի մասին սակայն այս միջոցները անհատանական կը սեպուին քանի որ ժանտախտ բռնուողներուն քովը սպասող բժիշկներն ու հիւանդապահներն անպատճառ չեն բռնուիր այդ նոյն հիւանդութենէն։

Վերջին տարիներուս եղած ուսումնասիրութիւններէն սա եզրակացութիւնը հանուած է թէ վարակումը խիստ հաւանարար կը կատարուի պատուաստումով, մրիմին ո՛ւ է բացուածքէն կամ վերքէն, եւ կամ՝ ինչ որ չատ աւելի սովորական է, գարշաճճիներու եւ մանաւանդ լուերու խածուած քներէն՝ մարդուս մարմինին մէջ ներմուծելով հիւանդութեան ժահրը։

Ժանտախտն երկրէ երկիր, տեղէ տեղ փոխադրուելու մասին յայտնի է թէ մեծ դեր մը կը կատարեն մուկերը։ Ասոնք ալ սակայն ճիշդ մարդուն պէս կը վարակուին գարշաճճիներէ, ինչպէս լուերէ, մլուկներէ եւ ոջիլներէ։ Եւ քանի որ այլեւայլ առիթներով ապացուցուած է թէ մուկերու խածուածքներէն ժանտախտ վարակուած են մարդիկ, այդ կրծող կենդանիները պարտինք նկատել վտանգի մեծ պատճառ մը։ Մանրակրկիտ քննութիւններէ տեսնուած է թէ ծովեզերեայ քաղաքի մը մէջ դեռ ժանտախտը մարդոց մէջ չերեւցած՝ նշանակելի թիւով մուկեր ընկճուած եղած են։ Եւ ասի ինքնին ազդարար նշան մը կը սեպեն ծովեզերեայ քաղաքներու առողջապահական քննիչները, երբ սովորականէն աւելի հանգամանութիւն մը կը տեսնայ քաղաքի մը մուկերուն մահացութիւնը՝ վասն կայ թէ ժանտախտը մտած է հո՛ն եւ սկսած է իր գործը մուկերէն, որմէ յետոյ չատով կրնայ անցնիլ մարդերուն։

Բայց մուկերուն վրայ ծանրանալով մոռնալու չենք աւելի պզտիկ այն միւս կենդանիները, լուերը, ոջիլները ու մլուկները։ Ասոնք տուն աշխատելու է կարելի եղածին չափ ազատիլ այս գարշաճճիներէն, — եւ ասի գէթ մասնակի մէկ օգտակարութիւնը կրնայ ըլլալ ժանտախտի երեւիլին։

Դարձեալ, ճիշդ միեւնոյն պատճառով, չափազանց զգոյշ ըլլալու է վարակուած տեղերէ եկած հագուստներու եւ հնոտիներու մասին։ Ասոնց մէջ կրնան պահուած ըլլալ վերոյիշեալ գարշաճճիները, որոնք մեր տուներուն մէջ կը մտցնեն հիւանդութիւնը։

Եւ այս քանի մը ընդհանուր գիտողութիւններէն ետքը խիստ կարեւոր արհեստական խոտան մըն ալ իրրեւ կենսական կէտ մը. — երբ որ ժանտախտը հաստատուի կամ՛նոյն իսկ կասկածուի տեղ մը, հո՛ն բնակիչները ինքնաժամ ենթարկելու են ինքզինքին այն օրհնեալ չիճուկին, որ այլեւս տարակոյս չկայ թէ հրաշագործ ազդեցութիւն մը կը գործէ այդ ահաւոր հանճարակին դէմ։

ՏՈՒԲ. ՅՈՎՍ. Տ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Ո՛Չ ԻՍԿ «ԱՆՈՒՆ ՄԸ»

(ԳԱՒԱՌՈՒ ԼԵԱՆԴԻԼ)

Անուն մը — այս էր կարծեմ խորագիրը՝ Մահախն նախընթաց մէկ թիւով հրատարակուած վ. Մալէվեանի գողտրիկ նարավէպին, որուն սրտայոյզ տպաւորութիւնը չեմ կարծեր որ հիմակ իսկ ջնջուած ըլլայ ընթերցողներու մտքէն։

Ազդեցութիւնը՝ զոր ես ալ կրած էի այդ նորավէպով ցուցադրուած կասկածոտ էրկան մը ընթացքէն՝ կնկանը պարզիւօրէն արտասանած «անուն»ի մը հետեւանքով, զիս կը մղէ՝ Մահախի մէջ կարճօրէն պարզել հարիւրերէն գրագէտին ընդգրկած նիւթին առնչակից իրավէպ մը, որու արտաքուզմ տեսարանը կը պարզուէր վերջերս գաւառի այս խորշին մէջ։

Ա.

Տարիքով 50ի մօտեցած էրիկ մըն է Թ., առաջուց կնկայ ու զաւկներու տէր ամէնքն ալ կորուսած։

Ոչգած է նոր տուն տեղ ըլլալ, ու կրցած է ձեռք ձգել մանկամարդ այրի մը՝ Ն. Նայնքան գեղանի որչափ ալ պարկեշտ ու խելքիկ։

Թ.՝ իր արհեստին մասփառացած՝ չէր չիլ ըլլալով՝ տարուան անչարմար ամիսներուն տունը ծալլատպարիկ, անգործ կը նստէր, մատ առ մատ հաշուելով կնկանը քշիկ մը ունեցածն ալ՝ առջի էրիկէն ժառանգուած։

Առանց մտիկ՝ զրկից ապրողները՝ երանի՛ կը կարդային էրկանը, որ այսպիսի համակերպող, պարկեշտ կենակից մը — կամ հաց մը, ինչպէս կ'ըսեն գաւառացիները, լաւագոյն պատառ մը պահելու մտքով — ձեռք անցուցած էր։

Այդ տան խաղաղիկ երեւոյթը՝ խարուսիկ էր սակայն, ու կնկան տակուն համբերութիւնը չնորհիւ միայն ընդերկար պարտկուած։

Առանձին կեանքի երեւոյթներուն մէջ յաճախ տեսնուածին նման՝ անիրատեղի ինք կ'ըլլար նախայարձակը՝ ու իր պատիւը ծանոց մը ձիւթի պէս կը ձգէր ամէնուն բերանը։

Բ.

Երկար առենէ ի վեր միտքը զրաղած կասկածին վրայ՝ վճռական ելքի մը յանգելու համար՝ «հանճարեղ» էրիկը՝ նորաքանչ պիտա մը ըրած էր, որու կրնային նախանձիլ ամէն . . . կասկածոտ էրիկները։

«Մտապի» ամուսինը՝ կշռադատելու համար կնկան սիրտը՝ բոլորովին նոր մեթոտի մը կը դիմէր։

Շատ անգամ հայլիին դէմը կեցած՝ խորհրդակ կը զննէր իր դէմքը՝ ճշդելու համար՝ մէկ ինք ո՞ր աստիճան համակրելի կամ հրապուրիչ կրնար երեւալ կնկանը։

Այսօրինակ քննութիւններու արդիւնքը սակայն՝ միշտ ժխտական էր՝ իր դատողութեամբ։

Ամէն անգամ կրկնուած «մտրճ»երուն՝ հայլիին մէջ միշտ նոյն «լուին արձագանգը» կը գտնէր գիտցը, — այն է՝ երեսոյթը ճղճիմ ու վախտ դէմքի մը, դեղին պեխով ու կապուտ աչքերով յատկանշուած, (ինչ որ արհեստներու վիճուած առաւելութիւններէն չըլլալը գիտէր)։ Ասկէ զատ՝ սեւ փուշիով պատուած գլխը՝ հնուկ լամերուն ու իզուած փալթոյին ընկերակցութեամբ՝ ա՛յնպիսի յայտնութիւն մը կ'ընծայէին իր ամբողջութեանը որ իր համազումով՝ կուտ մը չէր կրնար արժել կնկանը առջեւ, քանի որ Ն.՝ համակրելի, երիտասարդ էրիկ մը կորուսած էր ու անոր նմանները, շիտ երիտասարդներ հիմակ ալ կրնար տեսնել հոս ու հոն։

Ուրեմն՝ ա՛լ տարակոյս չունէր որ կինը զինքը չէր սիրեր. եւ . . . անտարակոյս սիրտը տուած էր ուրիշի։

Այս վճիռը կը վերահաստատուէր՝ ամէն անգամ որ կը գիմէր . . . հայլիին վերաքննութեանը։

Գ.

Իր պարկեշտութեանը հակասող այս կաս-

կածներուն պատճառած անտանելի տառապանքէն նեղուած՝ Ն՝ լալագին աղերսանքով կը թախանձէր էրկանը, որպէս զի որոշակի գուբրեկ իրեն՝ ի՛նչ առարկութիւն որ ունի իր պարկեշտութեանը դէմ։

Թ.՝ սակայն՝ իր ներսը վոխիորկող նախանձին ու բուռն զայրոյթին հակառակ՝ ափիբերան կը մնար անոր այս վճռական պահանջքին, որովհետեւ իր ծանր կասկածները որեւէ թեթեւ հիմ մը անգամ չունէին, ու մէջտեղը չկար ոչ իսկ անուն մը, զոր կնկանը «երեսին նետէր»։

Թ.ի խղճահարութեան վայրկեաններէն՝ կնոջը արցունքներուն հանդէպ՝ շատ կարճ ու անցողակի էին։ Կասկածի քաղցկեղէն վարակուած միտքը՝ բուժուելու ո՛եւէ երեւոյթ չունէր։ Կնոջը ուղղուած անիրաւ հալածանքները երթալով վրայ կը գնէին։ Գրեթէ ճըշմարիտ արգելականի մը արգահատելի կեանքին ենթարկուած էր խեղճ կինը, որուն նեըելի չէր առանց հսկողութեան տունէն դուրս ելլել՝ ան ալ շատ ստիպողական պարագաներու տակ։ Տանը մէջ իսկ՝ բակին վրայ նայող պատուհաններէն վախած պիտի սպասէր, որպէս զի դիպուածարար աչքը օտար, համակրելի էրիկմարդերու չհանդիպէր։

Ն.ի ամէնէն մօտիկ մարդ ու կին ազգականներուն իսկ արգիլուած էր անոր քով այցելել, որոնց առջիններէն մէյ մէկ... սիրահարներ՝ ու միւսները՝... սիրահարի միջնորդներ կրնային ըլլալ, Թ.ի կարծիքով։

Դ.

Կիւլը ամրափակ ծածկելու մասին էրկանը ծրագիրը այլ եւս առանց ճիգի կը գործադրուէր. խեղճ կինը էրկանը ձեռքով իր պատուին խորտակումը տեսնելով՝ ամօթահար՝ ինքնին մութ նկուղները կը նախընտրէր մարդու ներեւնալու համար։

Այս չարաւտանչ կեանքը արագօրէն խաթարեց առողջութիւնը տարաբաղդ կնկանը, որ սկսաւ յարատեւ կրկնումներով, տառապիլ ջղային պրկումներէ։

Ն.ի այս հիւանդութեանը հետզհետէ զայրանալուն համեմատութեամբ՝ էրկանը լարուածական հիւանդութիւնն ալ արագօրէն կը յառաջանար։ Մ՛ը բանը գործը բոլորովին թողած՝ ամէն անկիւնի գլուխ կամ խանութպանի մօտ կը կենար՝ ու հանդիպածին առջեւ կ՛ուռարկէր կնկան «անհաւատարմութիւնը»։

Կինը՝ այլ եւս յուսահատ՝ էրկանը կասկածի սիւտէն ու իր ծայրայեղօրէն նշաւակուած պատուի բուժումէն, նախամեծար համարեց իր հիւանդագին օրերը տառանձնացած անցընել ու վերջնապէս քաշուեցաւ մօտաւոր ազգականի մը տունը, վրան առնելով կաթիլներ միակ զաւակին ալ հոգը։

Կնկան այս մեկուսացումէն՝ կարծես մաղմաղ կրակի տարափ մը թափեց Թ.ի գլուխն՝ — մէկէ աւելի հաչիւներով անշուշտ, — ու տէրտէր, վարդապետ, մարդ ու մարդասանք չխղճաց, որոնց ձեռքը ոտքը չէրնար՝ իր կնոջ վերադարձը հնարաւորելու մտքով. բայց ի զուր, ա՛չ ոք կ՛ուզէր լրջօրէն մէջնորդել խեղճ հիւանդ կնոջ բաժանման հաստատ որոշումը կակղելու, որպէս զի նորէն վերադառնայ ընտանեկան... դժոխքը։

Թ. — որուն յայտնած ղջումները հոգեկան բուժումի արդիւնք չէին կրնար համարուիլ, — իր երկարատեւ դիմումներէն յուսաբեկ, ինք դարձաւ ձեռքով կործանած իր տանը աւերակին վրայ վայող բուն, ու օրեր եռքն ալ գլուխը առած քալքէն հեռացաւ։ Հիմա խելայեղ ու տրամախախիծ՝ վաչկատուն աշաչիւներու մէջ հետիոտն կը թափառի ճարելու համար հացը, որ — հիներու բացատրութեամբ — այծեամի պէս կը վախչի առջեւէն։

Կարդալէ եռքը այս իրավէպը, ըսէ՛ք, խնդրեմ, Ն.՝ տարապարտօրէն աւելի անիրաւուած չէ՞ քան Մալէզեանի պատկերած Միրանը, որ գէթ... անուանով մը կը զատատապարտուէր իր էրկանը մտքին մէջ։

Եղեսիա

Գ. Կ. Ո.

"ՄԱՍԻՍ,,Ի ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԸ

Ս. Պատրիարք Հայրը ապաքինած ըլլալով իր վերջին հիւանդութենէն, երեքշաբթի Պատրիարքարան գնաց եւ նախագահեց կրօնական ժողովին ու Նպաստից Յանձնաժողովին։

Վանայ հոգեւոր հովիւ Տ. Ներսէս եպիսկ. Ալանեան գրած է կրօն. ժողովին թէ իր վիճակին ո՛ր եւ է կողմը դաւանափոխական շարժում չէ մնացած։

Սիւիքաբուրի հայ վաճառական Պ. Տիգրան Սարգիս Կալկմայի ազգայիններէն 550 րուփիի գումար մը հանգանակելով Իզմիրի Ներսէսեան Որբանոցին գրկած է, որուն Գործադիր Ժողովը հրապարակաւ շնորհակալութիւն կը յայտնէ Պ. եւ Տիկին Սարգիսի եւ բոլոր նուիրատուներուն։

Բարեգործութեան երկու լուրեր ալ կը հասնին Ռուսահայերէն։ Պ. Նիկողայոս Իզմիրեանց, Եալթայէն, 1000 րուպլի արժէք ունեցող դեղին մը գնելով խոստացեր է նուիրել զայն քաղքին հայ ժողովրդեան որպէսզի եկեղեցի մը չինէ անոր վրայ։ Ուրիշ լաբեպաշա ազգային մըն ալ, Պ. Յակոբ Մէյրիպաշեան, Թականրոգէն, դեռեւին մը նուիրեր է սոյն նպատակով։ Փունջ որ կը հաղորդէ սոյն լուրերը, կ'աւելցնէ թէ արդէն իսկ Նախիջեւանի առաջնորդը մայիս 29ին օծեր է նոր կառուցուելիք եկեղեցիին հիմերը։

Բարեսէր Տիկին մը՝ վարչական դիւանի տեսուչ Բարթող էֆ. Թելեանի միջոցաւ ծանուցած է Ս. Պատրիարք Հօր եւ Նպաստից Յանձնաժողովին թէ Պապայ Աղբ իր ունեցած «Միլք կէտիկ» 230 մակի արժող մկկ խանութը կը կտակէ Սրբազան Պատրանոցին։ Օրհնութեան կանգակ մը պիտի ընկալ Տիկնոջ որ իր անունն կոչ ձանկել տրած է։

Երկու Բողոքագիրներ. Պ. Տիւզովքի՝ քննիչ Հանր. Պատուոյ Վարչութեան եւ Պ. Կիւրթով Մանակ՝ անդամ Սիմէոնի Վրան. սական Դպրոցին, նախորդ չորեքշաբթի Դպրեվանքը այցելելով, տեղեկացեր են մասնաւոր պարանին հեծանոցական մկկ քանի բարձրաքանդակ հնութիւնները եւ իրենք ալ ցոյց տուեր են Դպրեվանքը նկարագրող վերմանացի ճամբորդներու նօթերը։

Գոհութեամբ կը ծանուցանենք, ինչպէս օրաթերթերը հաղորդեցին չարթուս սկիզբը, թէ Իւլսայի Բ. աստիճան շնորհուած է Վանայ կուսակալի օգնական Վահ. Ծովհաննէս Ֆէրիտ էֆէնտիի։

"ՄԱՍԻՍ,,Ի ՆԱՄԱԿԱՏՈՒՓԸ

Փ. Վ. (Սղերդ) — Ձեր յանձնարարած երկու օրինակ Մասիսները կը ղրկուին այսօր իսկ, միայն Թէ 7րդ Թիւէն սկսելով։ Նախորդները սպառած են։

Մ. Է. (Ֆաթսա) — Գանձեցինք Ձեր բաժանորդագինը։

Ց. Թ. (Մարզուան) — Ոտանաւորին հրատարակութիւնը չենք խոստանար։ Մասիսները պիտի ղրկուին այսուհետեւ ուղղակի Ձեր հասցէին։

Ո. Փ (Մարզուան) — Նոյնպէս։

Ս Ռ. (Այնթըն) — Կրնաք ղրկել Մ. էֆ-ի բաժանորդագինը Ձեր առաջարկած միջոցաւ։ Ընկալագիրը կը յանձնենք։

Կ. Շ. (Տրապիզոն) — Մտացած ենք ղրկած Գրքատարական փուլերնիդ ի հաշիւ բաժանորդագրութեան։ Յապաղումին համար ներում խնդրելու պէտք չունիք. նուազ ծըղդապաղներ շատ կան։

Ց. Մ. (Տարսոն) — Գանձեցինք երկու բաժանորդագինները Պայպլ Հասէզ։ Նոր բաժանորդին Մասիսը սկսանք ղրկել յունիս 1էն։

Ց Հ. (Դոնիա) — Յունիս 1էն սկսանք ղրկել Ձեր Մասիսը։ Բաժանորդագինը պիտի գանձենք հոս՝ Ձեր ցոյց տուած տեղէն։

Տ. Պ. Գ. (Կ. Պոլիս) — «Առաջին հրատարակութեան» գլուխը փակուած է։ Նոր հարցում մը կը հրատարակենք այսօր։ Ձեր փնտռած գրագէտներուն պատասխանները պիտի կրնաք կարդալ այս առթիւ, գէթ ինչպէս կը յուսանք։

Ռ. Մ. Ռ. (Օրտու) — Ձեր հասցէին փոփոխութիւնը արձանագրուեցաւ։

Ա. Պ. (Իսմիէյէ) — Հաճեցէք պատասխանել մեր բաւո բօսնային զոր ամիս մը կայ ղրկած ենք։

Ց Ռ. (Մարզուան) — Շնորհակալութիւն Ձեր համակրական տոկերուն համար։ Մասիսները կիրառուն պիտի ղրկուին։

Հրատարակիչ Կ. Ս. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ

Տպագրութիւն Ց. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Ֆինճանճըլար եօզուշու, Թիւ 27

ԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԱԹԵՐԹԵՐՈՒ

ԳԼԽԱՒՈՐ ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐԸ

ԲԻԶԱՆԴԻՈՆ. Թ. 1119–1124։ — *Ա. Տէր Միքէլեանի տեսութիւնք ամուսնական խնդրոյն վրայ. Բիւզանդ Ջէյեան։* — *Ի՞նչ կ'ընեն մեր առաջնորդները. Նոյն։* — *Ռուսահայ գործեր. Թղթակից։* — *Զինաւոան։* — *Հայ Հոռոմէականաց գործեր. Հայ Հոռոմեական։* — *Հայ կղերին վիճակին վրայ երկու խօսք. Նազար։* — *Պալքանեան թերակղզի։* — *Կովկասեան լուրեր. Թղթակից։* — *Անգլ. վօքրիկնեբուն բաղձանքներն ու երազները։* — *Միացեալ Նահանգք ի Զինաւոան. Հ. Ս. Ճէլալեան։* — *Ժանտախտը. Տոքթ. Ա. Գարագաշ։* — *Ֆրանսայի առաջին նահանգիչը։*

ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ. Թ. 395–400։ — *Հիւանդասէրներու դասընթացքը.* — *Սիրելու իրաւունքը. Զարեհայր։* — *Պատկերներ. Մ. Ո.* — *Բժշկական Քրոնիկ. Եսիրւղապ։* — *Հանրային Պարտուց Վարչութիւնը.* — *Զինական Պայքարը. Լիոնիճ։* — *Մահը մեր կրօնական զգացման. Ս. Աբիսողոմեան։* — *Զարսանճաքի վիճակը։* — *Մագնիս եւ դրամ. Մ. Բոյվանքերու շուրջը. Ե. Գ.* — *Հում մսոը իբր դարման թոքախտի. Առաք Ոսկեան։* — *Ուսուցիչները պէ՞տք է աւելցնել. Ե. Զ. Վ.*

ՍԱՐԵԻԵԼԻ. Թ. 4349–4354։ — *Որո՞ն հաւատալ. Զ. Ե.* — *Սատի եւ չինական կուռքը. Ս. Ե. Կուրտիկեան։* — *Պարսից Շահին ճամբորդութիւնը. Ա. Ապրահամեանց։* — *Մխիթարեանները գաւառներու մէջ. Գ. Անդրէասեան։* — «*Իզդերին*». *Մուշեղ վարդապետ։* — *Աղու ձախ. «Նիւթ»ը. Առաք Անտոնեան։* — *Արուեստահանդէսը. Ե. Կոմիկեան։* — *Արձագանգ Ռուսմուքէն. Դիտող։* — *Եղեսիոյ Որբանոցը. Գ. Կ. Ո.* — *Կիրաւոնի վարժարաններուն չուրջը. Իրազեկ։* — *Սկռնակը. Ս. Ցարութիւնեան։* — *Հոգեզաւակեան ոճրը երուսաղէմի մէջ. Վրոյր։* — *Նահակ Սղերդեան Խոսրով։* — *Մուրավիէվ կոմսը. Զ Լ։* — *Սիմեոնզ. Ս. Մխիթարեան։*

Կ. Ս. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆի Թարգմանութիւններէն հետեւեալները կը գտնուին Պոլսոյ բոլոր գրավաճառներուն քով։ Կեդրոնատեղի Պաղտասարեան Գրատուն։

Թափառական Հրեայ, 4 հատոր, 50 ղրչ։ — *Ընտանեգուրկ, 2 հատոր 12 ղրչ։* — *Կարմիր մարդոց երդումը, 2 հատոր 10 ղրչ։* — *Բարիզի ամուսնութիւնները, 1 հատոր 5 ղրչ։* — *Սկզբունք խաղախական տնտեսութեան, 1 հատոր 4 ղրչ։* — *Առեւտրի տնտեսութիւն կամ տնտեսութիւն, 1 հատոր 4 ղրչ։*

ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ

Ալալըմճի խան, Մէյտանճըգ փողոց, Կ. Պոլիս, 2 Յուլիս, 1900

Տ.

Պատիւ ունիմ ձեզի ծանուցանելու թէ որդիս՝ ՄԻՏՂԲԸՆ ԷՏՈՒԸՐՏՍ որ ամուսնոյ՝ Պ. Շ. ԷՏՈՒԸՐՏՍԻ մահէն ի վեր ՊԼՅՃԸՐ ԵՒ ԷՏՈՒԸՐՏՍ անունով կը վարէր իմ գործերս, իմ ընկերակիցս կ'ըլլայ այս օրէն ի վեր, եւ թէ գործառնութիւնները պիտի շարունակուին առիկ եռաքը՝ ԷՏՈՒԸՐՏՍ ԵՒ ՈՐԴԻ ընկերային անունով։

Նոր տունը պիտի ստանձնէ հինին բոլոր յանձնառութիւնները։

Շնորհակալութիւն յայտնելով այն վստահութեան համար որով զիս պատուած էք անցեալին մէջ, կը յուսամ որ միեւնոյն վստահութիւնը պիտի տածէք նաեւ մեր նոր տան մասին։

Ընդունեցէք, եւայլն։

ԼՈՒԻԶԱ ԷՏՈՒԸՐՏՍ

Ե. Գ. — *Պ. ՄԻՏՂԲԸՆ ԷՏՈՒԸՐՏՍ պիտի առորագրէ ԷՏՈՒԸՐՏՍ ԵՒ ՈՐԴԻ* [Edwards & Son]։

ՌՕՍԻԱ — ROSSIA

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԴԵՀ, ԿԵՍԱՐ, ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆԲ, ԱՐԿԱԾԲ

1898 տարւոյ վերջ գանձուած ապահովագիններ	34,775,642	Ֆրանք
Երաշխաւորութեան գումար	121,765,333	»
1881էն ի վեր ապահովագրեալներուն վճարուած	164,172,000	»

Կեդրոնատեղի, Ղալաթիոյ Քարափին վրայ, Մախսասան հին տեղը

Ընդհ. Քննիչ
Ա. ՀԻՒՐՄԻԶ

Ընդհ. Գործակալ
ԹԷՈՏՈՐ ՌԻԲԻԷՆ

Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

ՊԱՅՊՈՐԼԻ ՀԱՒՈՒԶ, ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

(ԹԻՒ 27 ՖԻՆՃԱՆՃԸԼԱՐ ԵՕԳՈՒՏՈՒ)

ՄԵԾ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ

ՀԻՄՆԱԿԱՆ 1853 ԹՒՆ

Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ կազմատունը իր ստացած նոր բարւոքումներովը կը ներկայանայ Պատ. Հրատարակչաց, Գրավաճառաց, Թղթավաճառաց եւ Արդոյ Հասարակութեան իբր առաջին կարգի հաստատութիւն մը՝ հաւասար Եւրոպիոյ ամենէն լաւ կազմատանց: Նորագոյն եւ կատարելագործեալ շոգեշարժ մեքենաներու յաւելմամբ՝ գործադրելու կարող է, մեր մէջ եղած ամեն ուրիշ կազմատուներէ աւելի՛ շատ եւ աւելի՛ արագ գործ արտադրել, վերեւոյն ժամանակ վստահացուցեալով իրեն դիմողները թէ՝ *Յ. Մատթէոսեանի* արտադրութենէ ԱՄԵՆ ՄՐՑՈՒՄԷ ՎԵՐ ԵՆ թէ ապրանաց լաւութեան եւ թէ աշխատութեան խնամքի կողմէ:

Ասոր լաւագոյն ապացոյցն է երկար տարիներէ ի վեր այս Տան վայելած հաճախը:

Կ'ընդունուին ամեն կարգի յանձնարարութիւնք եւ Պատուարժան յանախորդք վստահ կրնան ըլլալ թէ ամենափոքր յանձնարարութիւնն իսկ ամենակարեւորին հաւասար՝ նոյն հոգածու խնամքը կը ստանայ:

Գիներու չափաւորութեան մասին պզտիկ փորձով մը հաճոզուիլը լաւագոյն է:

ԻՆԹՕՆ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Հիմնուած 1828—1829 ին

1828
L'UNION
DE PARIS

ԵՐԱՇԽԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՀՐԴԵՀԻ ՃԻՒՂԻՆ
97 Միլիոն
ԵՐԱՇԽԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԿԵՆԱՑ ՃԻՒՂԻՆ
137 Միլիոն

Ընկերութեան գրամատունն է
ՕՍՄ. ԿԱՑՍ. ՊԱՆՔԱՆ

Թուրքիոյ եւ Պուլկարիոյ Տնօրէն
Սիմոն Եփ. Քայսերլեան
կենաց ճիւղին տեսուչ
Միհրան Եփ. Տեր Ներսեսեան
Կ. Պոլիս, Կալաթա, Թահտապրուն խան
Օտ. Պանքայի դէմ